

УДК 81'37:81'373.2:82-343:811(111+161.1+161.2)

СЕМАНТИКА ІМЕН ПЕРСОНАЖІВ АНГЛІЙСЬКИХ, РОСІЙСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ЛІТЕРАТУРНИХ КАЗОК

Мер'ємова Ю.В.

Донецький національний університет, вул. 600-річчя, 21, м. Вінниця, Україна

meruemova@yandex.ru

У статті розглядаються найменування персонажів літературних казок, які представляють особливу систему власних назв. У роботі представлена класифікація імен англійських, російських та українських авторських казок з огляду на їх семантичну характеристику. Запропоновано порівняльний аналіз сем найменувань персонажів у трьох мовах. Виділено спільні та відмінні риси функціонування семантики імен персонажів казок у трьох мовах.

Ключові слова: поєонім, літературна казка, семантика імені персонажа, ономастикон.

СЕМАНТИКА ИМЕН ПЕРСОНАЖЕЙ АНГЛИЙСКИХ, РУССКИХ И УКРАИНСКИХ ЛИТЕРАТУРНЫХ СКАЗОК

Мерьємова Ю.В.

Донецкий национальный университет, ул. 600-летия, 21, г. Винница, Украина

В статье рассматриваются наименования персонажей литературных сказок, которые представляют собой особую систему собственных имен. В работе представлена классификация наименований персонажей в английских, русских, украинских авторских сказках с точки зрения их семантической характеристики. Предложен сопоставительный анализ сем наименований в трех языках. Выделены общие и отличительные черты функционирования семантики имен авторских сказок в трех языках.

Ключевые слова: поэоним, литературная сказка, семантика имени персонажа, ономастикон.

SEMANTICS OF CHARACTER' NAMES IN ENGLISH, RUSSIAN AND UKRAINIAN AUTHORED FAIRY TALE

Mieriemova Y.V.

Donetsk National University 21, 600-richya str., Vinnytsia, Ukraine

The article highlights the characters' names which are the special system of proper names. The classification of characters' names in English, Russian and Ukrainian fairy tales according to their semantics is presented in the article. There is a comparative analysis of semantic units of characters' names in the languages under consideration. The common and distinctive features of semantics functioning in characters' names of fairy tales are given in the article.

The proper names of literary work make up a special system of names which accumulates and stores important historical and cultural information about people's life. Proper names cannot be taken under consideration without the specific cultural and historical context, even if characters' names of fairy-tales discourse based on folk tradition of naming. The topicality lies in insufficient study of fairy-tale characters' names in comparative aspect in terms of semantics based on English, Russian and Ukrainian fairy-tales. The aim of the study is to provide semantic analysis of characters' names of fairy-tale discourse in English, Russian, Ukrainian languages. The object of the study is characters' names in fairy-tales of 19th – 21th centuries in three languages. The subject of the research is semantic peculiarities of characters' names in English, Russian and Ukrainian fairy-tales. The material of the study was obtained by overall analysis in English, Russian and Ukrainian fairy-tales (150 fairy-tales) and 1246 units (proper names).

Most of the names of fairy-tale characters are based not on one but on several semantic units. A small part of fairy-tale characters has only one semantic unit, mostly the names of the people presented in fairy tales. Characters' names that have the semantic unit of appearance tend to get a sign of either negative or positive attitude of the author to the character. In Ukrainian and Russian fairy-tales the names the semantic unit of gender prevails. The names of English fairy-tales, unlike the Ukrainian and Russian, do not have such semantic units as 'plants' and 'natural phenomenon' There is only one name with the semantics of 'destiny of a character'.

Semantic unit 'appearance' prevails in English texts: Eng. – 18%, Ukr. – 9.4% , Russ. – 5,6 %. These figures can be explained by a set of fairy-tales characters in English texts, in most cases, these are animals, and authors often resort to adding a description of the animal, to distinguish it from the others.

In Ukrainian fairy-tales, in comparison with English and Russian ones, there is a clear domination of characters' names with the evaluative semantics (positive or negative). Age of characters is the category often seen in Russian fairy-tales also names tend to get the semantics of 'relationship' category.

Key words: proper name of literary work, authored fairy tale, semantics of character' name, onomastikon.

1. Вступні зауваги.

Визначити, чи є в оніма семантика, важко. Значення оніма в мовленні ширше, ніж у мові, адже воно конкретно пов'язане з індивідом, крім того, несе додаткову екстралінгвістичну інформацію, що могла нашаруватись в імені під час його використання, наприклад, в інших літературних творах [1, с. 7].

До актуальних проблем, пов'язаних з вивченням літературного твору, належить проблема називання персонажа та реалій художнього твору, що позначаються власними назвами, а також семантики власних назв, поетонімів цього твору.

Багато вчених звертались до проблеми семантики оніма. Як зазначає Л. Дука, про значення власних назв до одностайної думки лінгвісти ще не дійшли. Деякі мовознавці зазначають, що оніми не мають значення, це слова гіпертрофовано номінативні (О. Фуке, Д.С. Міль, О.О. Реформатський), інші вказують, що значення онімів навіть більше, ніж в апелютивів (М. Бреаль, Ф.І. Буслаєв, Л.В. Щерба). Російська академічна граматики стверджує, що «Іменники власні (або власні назви) – це слова, що називають індивідуальні предмети, які входять до класу однорідних, але самі по собі не несуть будь-якої спеціальної вказівки на цей клас» [2, с. 333].

Н.І. Іванова також звертається до питання семантики онімів: «... чи є семантика в онімів. Якщо імена здатні не тільки викликати ланцюг асоціацій, а ще й можуть реалізовувати властивості, характерні суто для змістовних лексичних одиниць, такі, як утворювати антонімічні пари або будувати синонімічні ряди, то звичайно, відповідь буде ствердна. Однак варто одразу внести й доповнення: говорити, наприклад, про онімну синонімію доречно лише в контексті, та ще в тому випадку, коли перлокутивно ефект висловлювання розрахований на збіг фонових знань адресата і адресанта, або коли онім супроводжується додатковою інформацією» [3, с. 38].

У зв'язку з цим виникає необхідність у порівняльному дослідженні найменувань персонажів літературних казок англійською, українською та російською мовами у зв'язку з їх семантичною характеристикою.

Актуальність дослідження зумовлена недостатньою вивченістю проблеми семантичної характеристики ономастикону казкового дискурсу. Зіставного аналізу онімів літературних казок англійською, українською та російською мовами у зв'язку з їх семантикою ще не було зроблено.

Метою статті є аналіз семантики онімів казкового дискурсу в зазначених мовах.

Об'єктом дослідження обрані власні назви в літературних казках ХІХ-ХХІ століть у трьох мовах.

Предметом дослідження є семантичні особливості онімів літературних авторських казок.

Матеріал дослідження отриманий методом суцільної вибірки з казок Б. Поттер, Р. Кіплінга, О. Мілна та ін. англійською мовою (39 казок, 470 власних назв), В.А. Жуковського, А.С. Пушкіна, П.П. Єршова, К.Д. Ушинського, О.М. Сомова, О.М. Толстого, М.О. Некрасова, М.Є. Салтикова-Щедрина, Л.С. Петрушевської та ін. російською мовою (56 казок, 431 власна назва) та І. Франка, М. Підгірянки, Н. Забіли, Г. Мирослави, Ю. Смаль, А. Гармаш та ін. українською мовою (55 казок, 345 власних назв).

2. Семантична характеристика найменувань персонажів українських літературних казок

2.1. Результати проведеного семного аналізу українських антропонімів – найменувань персонажів виявили (див.таблицю), що найпродуктивнішою семою в українських казках є сема «**роду**»: 228 одиниць (23,6%) містять цю сему (*Квіточка, Їжачок, Заєць, Тарасик, Іринка, Гуль, Крук, Крис*), яка одразу однозначно сприймається читачем. Друга за кількістю сема «**характеру поведінки героїв**» – 172 одиниці (17,8%) (*Лисичка, Слон, Пава, Жартун-Сміхотун, Мудрагель, Хмурко, Сніговій, Володар Всесвіту*), інші семи розподілились так (за кількістю): «**функціональні ознаки героїв**» – 11,8% – 114 одиниць (*Нестор Пронизуючий, Росинка, крапелька води, Чорний Чаклун, Утішниця, князь Ратобор, хірург – цирульник Сенько Кепко*), «**тварини**» – 9,3% – 90 одиниць (*Крис, Їжачок, Лев, Лис Микита, Сова, Лошатко, Вовчик – братик, Синичка, Слимак*), «**якості людини/істоти**» – 8,2% – 80 одиниць (*Утішниця, Лев, премудрий цар Соломон, Пава, Жартун – Веселун, Наймудріше Зайченя, Слимак, гномиха Хазяйновита*), «**професія, посада, рід занять, військовий ранг**» – 7,0% – 68 одиниць (*Вчителька Сова Ава, президент Тридев'ятого царства Лев, Чорний Чаклун, майстер Гринь, фельдшерця Малпа Фрузя, удова*), «**позитивна/негативна конотація**» – 6,3% – 61 одиниць (*Синичка, Слимак, кравець Василько Навесьсвітмолодець, Хайюмугрець, Оленка, Ангелик, юнак Добромир*), «**зовнішня ознака**» – 5,6% – 55 одиниць (*Чорнячок, Телефон, Сокіл, Голочка, Рябенька, Сірий Вовк, Драконя, Шу – неясного забарвлення кіт*), «**соціальне становище, родинні зв'язки**» – 3,51% – 34 одиниці (*Жебрак, король Тридесятого царства – Змій, багатий хлоп Охрім, майстер Гринь, найстаріший пан Осяка, князь Ярослав Осмомисл*), «**вік**» – 2,6% – 26 одиниць (*Старий Півень, Лисенята Міна й Міцько, найстаріший пан Осяка, Гектор, Цуцик, неборака, Лошатко, дід Гнат, старенький, згорблений міністр Каркайло, хлопчик Зник*), «**явища природи**» – 1,9% – 19 одиниць (*Вітер, Буря, Молоденький Вітерець, Дід Мороз, Сніговій, Зима, тітка Осінь*), «**релігія, віросповідання, міфологія**» – 0,5% – 5 одиниць (*Бог, Драконя, Боровик, Дубовик, Водяник, Ісус*), «**доля людини**» – 0,4% – 4 одиниці (*Сестра Окраса, Жебрак, Нестор Пронизуючий, Дивоцар*), «**рослини**» – 0,4% – 4 одиниці (*Квіточка, Цар Горох, Листочок, Дуб*), «**середовище перебування**» – 0,3% – 3 одиниці (*Боровик, Дубовик, Водяник, Лісова Мара*), «**звуконаслідувальні/створені задля римування**» – 0,3% – 3 одиниці (*Киця-Миця, Крілик-Трілик*), «**назви, засновані на повторі кореневої основи**» – 0,1% – 1 одиниця (*Дзигармістр Дзиг*).

2.2. Отримані результати свідчать про те, що імена казкових персонажів мають у своїй основі не одну, а одразу кілька сем. Наприклад, зоонім «*Наймудріше Зайченя*» має такі семи: 1) зовнішня ознака (*Зайченя* – ім'я прозоре, отже його носій і виглядає як заєць); 2) якості людини/істоти (мова йде про розумові здібності персонажа – *Наймудріше*); 3) характер поведінки героїв (коли в казках діючими персонажами є тварини), вони зберігають як зовнішню ознаку апелятива, від якого були утворені, так і характер поведінки, що стереотипно існує в уяві читача. Автор у такому випадку може просто назвати героя *Зайцем*, а читач одразу знатиме дещо про нього, заєць – неспіливий, чи то радше боягузливий, але добрий, завжди намагається врятуватись від хижаків, які на нього полюють. У цьому випадку до стереотипного образу додається ще й опис рис тварини – наймудріший, отже, ця сема в іменах від початку не була присутня. Звідси читач розуміє як поведе себе герой казки; 4) зазначений герой буде виконувати функції відповідно до характеру своєї поведінки (див. вище); 5) тварини (при додаткових значеннях найменування персонажа, *Заєць* все ж залишається твариною, яка в уяві читача має своєрідний образ, притаманний тільки цій істоті); 6) найменування *Наймудріше Зайченя* має експліцитну позитивну конотацію, що виражається завдяки прикметнику з позитивним значенням («*наймудріше*» у найвищому ступені порівняння) та зменшувально – пестливому суфіксі *-ен-*. Отже, як показують отримані

результаті, одне найменування персонажа української літературної казки «несе» в собі кілька сем значень, збагачуючи тим самим весь художній витвір автора.

Можна навести ще кілька прикладів, щоб продемонструвати різні випадки мультисемних найменувань. У казці «Золота підкова» Г. Мирослави є такий антропонім «...не купець, ані швець, ані навіть не кравець, а сам Хаййомугрець». Отже, цей антропонім має такі семи: професія, рід занять; характер поведінки героїв, функціональні ознаки героїв, рід, вік (адже можна стверджувати, що мова йде не про дитину, а про дорослу людину, що вже має якусь професію та життєву позицію). За таким же принципом створено і наступне найменування персонажа, який має аналогічні семи плюс позитивну конотацію (*кралець Василько Навесьсвітмолодець*). Варто зазначити, що цей антропонім представлений в іншій казці Г. Мирослави «На Івана Купала». У казці Г. Левицької «Риболовля пана Боровика – Дубовика» представлено цікаві антропоніми «*Боровик – Дубовик*» та «*Водяник*», ці імена мають широке семантичне поле, вказуючи і на зовнішню ознаку, і на рід занять, на характер поведінки героїв та їх функціональні ознаки, на рід, а також на середовище перебування, адже зрозумілим стає те, що *Водяник* живе у воді, а *Боровик – Дубовик*, відповідно, у дубовому бору чи лісі. Можна запропонувати ще багато прикладів найменувань персонажів, що мають кілька сем: *премудрий цар Соломон, Заєць Довгослук, сестра Окраса, гномиха Хазяйновита, найстарший пан Осяка, Цар Пулоокій, ворон Каркайло* та ін.

Привертає до себе увагу той факт, що лише незначна частина антропонімів має тільки одну сему, здебільшого, це імена людей, що присутні в казках: *Оленка, Андрій, Тетяна* та ін. У цьому випадку можемо говорити лише про рід, інколи вік чи позитивну конотацію (що виражається за рахунок використання зменшувально – пестливих суфіксів).

3. Семантична характеристика найменувань персонажів російських літературних казок

На основі результатів проведеного аналізу можна стверджувати, що найпродуктивнішою семою в російських казках є сема «**роду**» – 25,3% – 281 одиниця (*Ванюша, Аришка – Трусишка, Григорій Потопаєв, Даренка, Левонтий, Хозяйка Медной горы, Северьян Убойца, Иван – царевич, царь-царевич, Ольга, Игорь, Волк, Жук*), далі за кількістю сема «**характеру поведінки героїв**» – 17,86% – 198 одиниць (*Кошка Муренка, Ветер, Солнце, Аришка – Трусишка, Мойдодыр, крыса Шушара, Лиса Патрекеевна, Волк*), «**зовнішня ознака**» – 9,4% – 104 одиниці (*Елена Прекрасная, Чудо-Юдо, железные зубы, дочь купецкая Макрида Макарьевна, красота ненаглядная, Милолика, королева прекрасная, Конек – Горбунок, Ласточка, Человек, Собака*), «**функціональні ознаки героїв**» – 9,1% – 101 одиниця (*Старик Полевик, Водовик, медведь Костолом, Рукодельница, Ленивица, старый Бес, мастер Прокопъич, мышонок Пик*), «**професія, рід занять, військовий ранг**» – 8,66% – 96 одиниць (*Столяр Джузеппе, шарманщик Карло, доктор Сова, фельдшерца Жаба, народный знахарь Богомол, Грибник, Гусеница – Землемер, Охотник*), «**тварини**» – 8,5% – 94 одиниці (*Серебряное копытце, Говорящий Сверчок, лиса Алиса, пудель Артемон, доктор Сова, Жучок – Блошачок, Гусеница – Землемер, Майский Хруц*), «**соціальне становище, родинні зв'язки**» – 6,5% – 72 одиниці (*Принцесса Алиса, славный царь Ходинамель, Иван, купецкий сын, король Доброхот, Ловчиха – жена, князь Бобыл, Царевич Белая шубка, хозяин кукольного театра, доктор кукольных наук синьор Карабас Барабас*), «**якості людини/істоти**» – 5,3% – 59 одиниць (*Измена, Вероломство, Распутство, Иванушка – Дурачок, могучий Олег, добрый доктор Айболит, глупая принцесса Ира*), «**вік**» – 4,5% – 50 одиниць (*Женицина, тетя Вава, старушка королева, которую все звали Лир, Баба Яга, дядя Селиван, старик Дубовик*), «**позитивна/негативна конотація**» – 1,8% – 20 одиниць (*Глупая принцесса Ира, Прекрасная Елена, Чернокнужник Змеулан, Иванушка, Милолика, королева прекрасная*), «**релігія, віросповідання, міфологія**» – 1,08% – 12 одиниць (*Христос, Великий Полоз, Перун, Леший, Баба Яга, Коцей Бессмертный, Сатана Сатанаилыч, Черт*), «**середовище перебування**» – 0,7% – 8 одиниць (*Старик Полевик, Водовик, бусурманский колдун Челубей Змеуланович, чухломский богатырь Куроцап Калинин, петушок Заозёркин, Марья с Голого поля*), «**доля**

людини) – 0,63% – 7 одиниць (*Никита Вдовинич, Коцей Бессмертный, Денежкин, Чернавка, Балда, Катя Мертвякова, Данилка Недокормыи*), **«рослини»** – 0,2% – 3 одиниці (*Царь Горох, Травинка, Ефим Золотая Редька*), **«явища природи»** – 0,18% – 2 одиниці (*Солнце, Ветер, Месяц*), **«назви, засновані на повторенні кореневої основи»** – 0,09% – 1 одиниця (*Сатана Сатанаилыч*), **«звуконаслідувальні, створені задля римування»** – 0,09% – 1 одиниця (*Мышенюк Пик*).

Як показало проведене дослідження, і в українських, і в російських літературних казках переважають імена з семою роду, найменш продуктивними в обох мовах є імена, що засновані на повторенні кореневої основи та звуконаслідувальні назви/найменування, створені задля римування.

У російських літературних казках, як і в українських, можна спостерігати багатозначність найменувань персонажів. Так, у казці Біанки *«Аришка – Трусишка»* присутні такі семи: якості людини («трусишка»), характер поведінки героїв (боягузливий, несміливий), граматичний рід (жіночий). Цікаву ситуацію можна спостерігати в казці Бажова *«Малахитовая шкатулка»*: антропоніми *Северьян Убойца, Полторы Хари* мають яскраву негативну конотацію, а також граматичний чоловічий рід, а головне, кожне з цих найменувань має сему, яка була основою для створення власного імені від апелятиву – *Северьян Убойца* – сема характеру поведінки героя, *Полторы Хари* – негативна зовнішня ознака. Одна з найменш чисельних лексико-семантичних груп в українській та російській мові (всього 0,63% та 0,4% відповідно) представлена семою, що позначає долю людини. Так, у російській мові в казці Бажова *«Каменный цветок»* є персонаж на ім'я *Данилка Недокормыи*, в українській мові маємо – *Жебрак, Нестор Пронизуючий*. Інколи імена з семою «доля людини» актуалізуються та стають зрозумілими тільки завдяки контексту. Наприклад, у казці Бажова *«Горный мастер»* можна натрапити на таке: *«...никто его мертвым не видал, а для меня он и по-прежнему живой. Видят – не в себе девка, – отстали. Иные на смех еще подымают стали: прозвали ее мертвяковой невестой. Ей это прильнуло. Катя Мертвякова да Катя Мертвякова, ровно другого прозванья не было»*.

Найменування, які мають сему зовнішньої ознаки, зазвичай, автоматично отримують і ознаку негативного чи позитивного ставлення автора до цього персонажа: *Елена Прекрасная, глупая принцесса Ира* та ін.

4. Семантична характеристика найменувань персонажів англійських літературних казок

На основі результатів проведеного аналізу можна стверджувати, що найпродуктивнішою семою в англійських казках, як і в українських та російських, є сема **«роду»**, що складає 25,9% – 190 одиниць (*Tom Benson 'Том Бенсон', Miss Rose 'Міс Роуз', Sam 'Сем', Old Betsy 'Стара Бетсі', Sarah 'Сара', Anna Maria 'Анна – Марія', Cock Robin 'Півень Робін', Edwin 'Едвін', the Queen 'Королева'*), далі за кількістю сема **«тварини»** – 20,5% – 151 одиниця (*The cat 'Кіт', the Horse 'Кінь', the Dog 'Собака', 'Пес', the Elephant--All-the-Elephant-there-was 'Слон – усім – слонам – слон', the Beaver--All-the-Beaver-there-was 'Бобер – усім – бобрам – бобер'*), **«зовнішня ознака»** – 18% – 133 одиниці (*White cat Susan 'Біла кішечка Сюзен', Johnny Town-mouse 'Джонні – міська миша', Silvertail Squirrel 'Білка – сірий хвіст', Dinah, the cat 'Кішка Діна', the Pigeon 'Голуб', the Caterpillar 'Гусениця'*), **«характер поведінки героїв»** – 17,9% – 132 одиниці (*Rann the Kite 'Рен – повітряний змії', Mang the Bat 'Мен – кажан', the Dog 'Собака', the Eldest Magician 'Найстарший Маг'*), **«соціальне становище, родинні зв'язки»** – 5% – 37 одиниць (*the Queen Bee 'Королева Бджола', Raja Abdullah, the King of the Crocodiles, his mouth is filled with the salt water 'Раджа Абдула, король крокодилів, чия паща геть заповнена солоною водою', Father Wolf 'Батько – вовк', Mother Wolf 'Мати – вовчиця'*), **«вік»** – 3,1% – 23 одиниці (*The Piglet 'Порося'; the Old Grey Donkey, Eeyore 'Старий сірий Ослик Іа'; the Old Turtle 'Стара Черепаха'*), **«функціональні ознаки героїв»** – 2,7% – 20

одиниць (*Arithmetic* 'Арифметика', *Distraction* 'Відволікання', *Uglification* 'Спотворення'), «**якості людини/істоти**» – 2% – 15 одиниць (*Wild Horse* 'Дикий кінь', *The Most Wisest Sovereign Suleiman – bin – Daoud-Solomon the Son of David* 'Найрозумніший суверен Соломон Сулейман ібн Дауд, син Дивида'), «**професія, рід занять, військовий ранг**» – 1,08% – 8 одиниць (*The Fisherman* 'Рибалка', *Captain Barnabas* 'капітан Барнабас', *the Mayor of Gloucester* 'Мер Глостера'), «**позитивна/негативна конотація**» – 0,82% – 6 одиниць (*The Piglet* 'Порося', *nice gentle Rabbit* 'добрий ніжний Кролик'; *fierce bad Rabbit* 'злий, поганий Кролик'), однакові показники маємо за такими семами: «**релігія, віросповідання, міфологія**» – 0,7% – 5 одиниць (*Adam* 'Адам'; *the very great angel Azrael of the Sword* 'великий Янгол меча Азраїл'; *the Little God Nqa* 'Маленький Бог Нга'), «**середовище перебування**» – 0,7% – 5 одиниць (*Johnny Town-mouse* 'Джонні – міська миша', *the Mayor of Gloucester* 'Мер Глостера'), «**звуконаслідувальні/створені задля римування**» – 0,7% – 5 одиниць (*Humpty Dumpty* 'Хампті Дампті', *Hunca Munca* 'Хунка Мунка', *Appley Dapley* 'Енлі Денлі'), «**назви, засновані на повторі кореневої основи**» – 0,5% – 4 одиниці (*Diggory Diggory Delvet* 'Діггори Дельвет', *Suck-suck* 'Сак-сак', *Yock-yock* 'Йок-йок', *Chin-Chin* 'Чін-чін'), «**доля людини**» – 0,13% – 1 одиниця (*The Lone Wolf* 'Одинокий Вовк').

Варто зауважити той факт, що в англійській мові, на відміну від українських та російських казок, відсутні такі семи: рослини та явища природи. Присутня тільки одна одиниця імені, що має сему «доля людини» – *The Lone Wolf* 'Одинокий Вовк'.

На основі проведеного дослідження в зіставному аспекті можна стверджувати, що в англійських, російських та українських літературних казках переважають імена з семами значення «рід». Сема «**зовнішня ознака**» переважає в англійській мові – 18% – 133 одиниці (*White cat Susan* 'Біла кішечка Сюзен', *Johnny Town-mouse* 'Джонні – міська миша', *Silvertail Squirrel* 'Білка – сірий хвіст', *Dinah, the cat* 'Кішка Діна', *the Pigeon* 'Голуб', *the Caterpillar* 'Гусениця'), за якостями людини/істоти своїх персонажів частіше характеризують автори російських літературних казок – 8,2% – 80 одиниць (*Утішниця, Лев, премудрий цар Соломон, Пава, Жартун – Веселун, Наймудріше Зайчєня, Слимак, гноміха Хазяїновита*), для англійської мови семи з таким значенням не є характерними: 2% – 15 одиниць (*Wild Horse* 'Дикий кінь', *The Most Wisest Sovereign Suleiman – bin – Daoud-Solomon the Son of David* 'Найрозумніший суверен Соломон Сулейман ібн Дауд, син Дивида'). Показники найменувань персонажів із семами «**професія, рід занять, військовий ранг**» майже однакові в російській та українській мовах – відповідно 8,66% – 96 одиниць та 7,0% – 68 одиниць, проте в англійській мові їх значно менше: 1,08% – 8 одиниць (*The Fisherman* 'Рибалка', *Captain Barnabas* 'капітан Барнабас', *the Mayor of Gloucester* 'Мер Глостера'), лексико – семантична група «**доля людини**» є нехарактерною для усіх мов, можливо, це можна пояснити бажанням авторів відкрити подальшу долю героя впродовж дії казки, у казках персонаж завжди може змінитись, якщо зробить вибір на користь добра, так би мовити, переродиться, тож давати йому ім'я, яке вже має сему приреченості, не є актуальним. Показники найменувань персонажів із семою «**характеру поведінки**» є майже однаковими в усіх мовах: в англійській – 17,9% – 132 одиниці (*Rann the Kite* 'Рен – повітряний змії', *Mang the Bat* 'Мен – кажан', *the Dog* 'Собака', *the Eldest Magician* 'Найстаріший Маг'), у російській – 17,86% – 198 одиниць (*Кошка Муренка, Ветер, Солнце, Аришка – Трусишка, Мойдодыр, крыса Шушара, Лиса Патрекеевна, Волк*), в українській – 17,8% – 172 одиниці (*Лисичка, Слон, Пава, Жартун-Сміхотун, Мудрагель, Хмурко, Сніговій, Володар Всесвіту*). Такі лексико семантичні групи, як «**релігія, віросповідання, міфологія**» та «**середовище перебування**», не є характерними при найменуванні казкових персонажів. Цікавою виявляється ситуація з найменуваннями персонажів, що мають сему «**тварини**». В англійській мові показники значно вищі – 20,5% – 151 одиниця (*The cat* 'Кіт', *the Horse* 'Кінь', *the Dog* 'Собака', 'Пес', *the Elephant-All-the-Elephant-there-was* 'Слон – усім – слонам – слон', *the Beaver-All-the-Beaver-there-was* 'Бобер – усім – бобрам – бобер') порівняно з українською та російською мовами відповідно: 9,3% – 90

одиниць (*Крис, Їжачок, Лев, Лис Микита, Сова, Лошатко, Вовчик – братик, Синичка, Слимак*); 8,5% – 94 одиниці (*Серебряное копынце, Говорящий Сверчок, лиса Алиса, пудель Артемон, доктор Сова, Жучок – Блошачок, Гусеница – Землемер, Майский Хрущ*), пояснити це можна тим, що в англійській мові головними діючими персонажами (і в чарівних казках також) є тварини. У російських літературних казках переважають імена з оцінною характеристикою (позитивною чи негативною) – 6,3% – 61 одиниця (*Синичка, Слимак, кравець Василько Навесьвітмолодець, Хаййомугрець, Оленка, ангелик, юнак Добромир*).

Висновки:

1. Семантика поетоніма ширша, ніж будь-якого окремо взятого оніма, адже в багатьох випадках спирається на додаткову екстралінгвістичну інформацію, що могла нашаруватись в імені під час його використання, наприклад, у фольклорних казках, у казках інших авторів різних періодів.
2. Більшість імен казкових персонажів мають у своїй основі не одну, а одразу кілька сем значень. Незначна частина антропонімів має тільки одну сему значення, здебільшого, це імена людей, що присутні в казках (див. статтю, пункт 2.2).
3. Найменування, які мають сему зовнішньої ознаки, зазвичай, отримують і ознаку негативного чи позитивного відношення автора до цього персонажа (див. таблицю, пункти 1,16).
4. В українських і в російських літературних казках переважають імена з семою роду, найменш продуктивними в обох мовах є імена, що засновані на повторенні кореневої основи та звуконаслідувальні назви/найменування, створені задля римування (див. таблицю, пункти 13-15).
5. У найменуваннях англійських казок, на відміну від українських та російських, відсутні семи: «рослини» та «явища природи». Присутня тільки одна одиниця імені, що має сему «доля людини» (див. таблицю, пункти 5, 10-11).
6. Сема «зовнішня ознака» переважає в англійській мові (див. таблицю, пункт 1). Імена, що містять цю сему, складають вдвічі меншу кількість в українській та російській мові, порів.: англ. — 18%, рос. — 9,4%, укр. — 5,6%. Такі показники можна пояснити набором персонажів казок: в англійських казках героями, у більшості випадків, є тварини, яких автори часто не просто називають, утворюючи власне ім'я від апелятива, а й додають описання звіра, зазвичай, аби виділити його з ряду інших.
7. За якостями людини/істоти своїх персонажів частіше характеризують автори російських літературних казок (див. таблицю, пункт 2).
8. Показники найменувань персонажів із семами «професія, рід занять, військовий ранг» майже однакові в російській та українській мовах, проте в англійській мові вони значно менші, що можна пояснити наявністю діючих соціоорієнтованих персонажів українських та російських казок. В англійських казках, натомість, такої тенденції не виявлено (див. таблицю, пункт 4).
9. Сема «соціальне становище, родинні зв'язки» є майже однаково продуктивною в усіх казках різних періодів. Діючі персонажі казок детермінуються як за родинними відносинами: мати, брат, дружина, так і за соціальним становищем: король, князь, цар, лицар (див. таблицю, пункт 3).
10. Сема «доля людини» є нехарактерною для казок у трьох мовах, що, можливо, можна пояснити бажанням автора відкрити подальшу долю героя впродовж дії казки (див. таблицю, пункт 5).

11. Кількість персонажів казок, імена яких мають релігійне чи міфологічне походження, незначна (див. таблицю, пункт 8). Причому, в англійській мові переважають релігійні імена (Adam; the very great angel Azrael of the Sword), тоді як в українській та російській – міфологічні (Великий Полоз, Перун, Леший, Баба Яга, Кошей Бессмертный, Боровик, Дубовик, Водяник).
12. Імена з семою «середовище перебування» є досить характерними для жанру казки взагалі. Авторам казок притаманне використання імен, у яких вже позначається, звідки родом герой, з «нашого» чи «чужого» світу, проте в казках, обраних для аналізу, кількість імен з такою схемою незначна в усіх мовах (див. таблицю, пункт 9).
13. В англійських казках присутні найвищі показники найменувань з семою «тварини» (див. таблицю, пункт 10).
14. В українських літературних казках, порівняно з англійськими та російськими, переважають імена з оцінною характеристикою (позитивною чи негативною).
15. Вікова характеристика персонажів найчастіше трапляється в російських літературних казках; тут, крім позначення віку, імена зазвичай отримують і сему «родинні стосунки».

Таблиця 1. Семи найменувань персонажів англійських, російських, українських літературних казок

Семи	Англ. мова	Приклад	Рос. мова	Приклад	Укр. мова	Приклад	Всього
1. Зовнішня ознака	133, 18%	White cat Susan, Johnny Town-mouse, Silvertail Squirrel, Flopsy Bunny, Cock Robin, Old Mrs. Rabbit, Dinah, the cat, an Eaglet, the Pigeon, the Caterpillar, the Dog	104, 9,4%	Елена Прекрасная, Чудо – Юдо, железные зубы, дочь купецкая Макрида Макарьевна, красота ненаглядная, Милолика, королева прекрасная, Конек – Горбунок, Ласточка, Человек, Собака	55, 5,6%	Чорнячок, Телефон, Сокіл, Голочка, Рябенька, Сірий Вовк, Драконя, Шу – неясного забарвлення кіт	292, 10,4%
2. Якості людини/істоти	15, 2%	Wild Horse, The Most Wisest Sovereign Suleiman – bin – Daoud-Solomon the Son of David, Teshumai Tewindrow, 'Lady-who-asks-a-very-many-questions', dog-headed, barking Baboon, who is Quite the Wisest Animal in All South Africa; Sammy the Intelligent Pink-Eyed Representative of a Persecuted (But Irrepressible) Race	59, 5,3%	Измена, Вероломство, Распутство, Иванушка – Дурачок, могучий Олег, добрый доктор Айболит, глупая принцесса Ира	80, 8,2%	Утішниця, Лев, премудрий цар Соломон, Пава, Жартун – Веселун, Наймудріше Зайчєня, Слика, гномика Хазяйновита	154, 5,5%

3. Соціальне становище, родинні зв'язки	37, 5%	The Knave of Hearts, the Queen Bee, The Most Wisest Sovereign Suleiman – bin – Daoud-Solomon the Son of David; Raja Moyang Kaban, the King of the Elephants; Raja Abdullah, the King of the Crocodiles, his mouth is filled with the salt water, Father Wolf, Mother Wolf	72, 6,5%	Принцеса Алиса, славный царь Ходинамель, Иван, купецкий сын; король Доброхот, Ловчиха – жена, князь Бобыл, Царевич Белая шубка, хозяин кукольного театра, доктор кукольных наук синьор Карабас Барабас	34, 3,51%	Жебрак, король Тридесятого царства Змій, багатий хлоп Охрім, майстер Гринь, найстарший пан Осяляка, князь Ярослав Осмомисл	143, 5,08%
4. Професія, рід занять, військовий ранг	8, 1,08%	The Fisherman, the Fish-Footman, the Queen, Captain Barnabas, the Tailor of Gloucester, the Mayor of Gloucester	96, 8,66%	Столяр Джузеппе, шарманщик Карло, доктор Сова, фельдшеріца Жаба, народный знахарь Богомол, Грибник, Гусеница – Землемер, Охотник	68, 7,0%	Вчителька Сова Ава, президент Тридев'ятого царства Лев, Чорний Чаклун, майстер Гринь, фельдшеріца Малпа Фрузя, удова	172, 6,1%
5. Доля людини	1, 0,13%	The Lone Wolf	7, 0,63%	Никита Вдовинич, Кощей Бессмертный, Денежкин, Чернавка, Балда, Катя Мертвякова, Данилка Недокормыш	4, 0,4%	Сестра Окраса, Жебрак, Нестор Пронизуючий, Дивоцар	12, 0,4%
6. Характер поведінки героїв	132, 17,9 %	Rann the Kite, Mang the Bat, the Dog, the Eldest Magician, the Fish – Footman	198, 17,86%	Кошка Муренка, Ветер, Солнце, Аришка – Трусишка, Мойдодыр, крыса Шушара, Лиса Патрекеевна, Волк	172, 17,8%	Лисичка, Слон, Пава, Жартун-Сміхотун, Мудрагель, Хмурко, Сніговій, Володар Всесвіту	502, 17,8%

7. Функціональні ознаки героїв	20, 2,7%	Arithmetic, Ambition, Distraction, Uglification, Derision, Mystery Seaography, Drawling, the Little God Nqa, the Middle God Nqing	101, 9,1%	Старик Полевик, Водовик, медведь Костолом, Рукодельница, Ленивица, старый Бес, мастер Прокопъич, мышонок Пик	114, 11,8%	Нестор Пронизуючий, Росинка, крапелька води, Чорний Чаклун, Утішниця, князь Ратобор, хірург – цирульник Сенько Кепко	235, 8,36%
8. Релігія, віросповідання, міфологія	5, 0,7%	Adam; the very great angel Azrael of the Sword; the Little God Nqa, the Middle God Nqing	12, 1,08%	Христос, Великий Полоз, Перун, Леший, Баба Яга, Кощей Бессмертный, Сатана Сатанаилыч, Черт	5, 0,5%	Бог, Драконя, Боровик, Дубовик, Водяник, Ісус	22, 0,78%
9. Середовище перебування	5, 0,7%	Cecily Parsley who lived in a pen, Johnny Townmouse, the Tailor of Gloucester; the Mayor of Gloucester	8, 0,7%	Старик Полевик, Водовик, бусурманский колдун Челубей Змеуланович, чухломский богатырь Куроцап Калинин, петушок Заозёркин, Марья с Голого поля	3, 0,3%	Боровик, Дубовик, Водяник, Лісова Мара	16, 0,57%
10. Тварини	151, 20,5%	The cat, the Horse, the Dog, the Elephant--All-the-Elephant-there-was, the Beaver--All-the-Beaver-there-was, the Cow--All-the Cow-there-was, the Turtle--All-the-Turtle there-was, Dingo--Yellow-Dog Dingo	94, 8,5%	Серебряное копытце, Говорящий Сверчок, лиса Алиса, пудель Артемон, доктор Сова, Жучок – Блошачок, Гусеница – Землемер, Майский Хрущ	90, 9,3%	Крис, Їжачок, Лев, Лис Микита, Сова, Лошатко, Вовчик – братик, Синичка, Слимак	335, 11,9%
11. Рослини	0	-	3, 0,2%	Царь Горох, Травинка, Ефим Золотая Редька	4, 0,4%	Квіточка, Цар Горох, Листочок, Дуб	7, 0,24%

12. Явища природи	0	-	2, 0,18%	Солнце, Ветер, Месяц,	19, 1,9%	Вітер, Буря, Молоденький Вітерець, Дід Мороз, Сніговій, Зима, тітка Осінь	21, 0,75%
13. Назви, засновані на повторі кореневої основи	4, 0,5%	Diggory Diggory Delvet, Suck-suck, Yock-yock, Chin-Chin	1, 0,09%	Сатана Сатанаилыч	1, 0,1%	Дзигармістр Дзиг	6, 0,21%
14. Звуконаслідувальні/ створені задля римування	5, 0,7%	Sally Henny-penny, Humpty Dumpty, Hunca Munca, Appley Dapley, a little brown mouse, Pig-wig, Ninny nanny netticoat	1, 0,09%	Мышенюк Пик	3, 0,3%	Киця-Миця, Крілик-Трілик	9, 0,32%
15. Рід	190, 25,9%	Nom Benson, Miss Rose, Sam, Old Betsy, Sarah, Anna Maria, Cock Robin, Edwin, the Queen	281, 25,3%	Ванюша, Аришка – Трусишка, Григорий Потопаев, Даренка, Левонтий, Хозяйка Медной горы, Северьян Убойца, Иван – царевич, царь-царевич, Ольга, Игорь, Волк, Жук,	228, 23,6%	Квіточка, Їжачок, Заєць, Тарасик, Іринка, Гуль, Крук, Крис	699, 24,8%
16. Позитивна/ негативна конотація	6, 0,82%	The Piglet, nice gentle Rabbit; fierce bad Rabbit	20, 1,8%	Глупая принцесса Ира, Прекрасная Елена, Чернокнижник Змеулан, Иванушка, Милолика, королева прекрасная	61, 6,3%	Синичка, Слимак, кравець Василько Навесьсвітмолодець, Хаййомугрець, Оленка, ангелик, юнак Добромир	87, 3,09%

17. Вік	23, 3,1%	The Man, The Piglet; the Old Grey Donkey, Eeyore; the Old Turtle, an owl Old Brown, Old Mr Rabbit	50, 4,5%	Женщина, тетя Вава, старушка королева, которую все звали Лир, Баба Яга, дядя Селиван, старик Дубовик	26, 2,6%	Старий Півень, Лисенята Міна й Міцько, найстарший пан Осяка, Гектор, Цуцик, неборака, Лошатко, дід Гнат, старенький, згорблений міністр Каркайло, хлопчик Зник	99, 3,52%
Всього	735 – 100%		1109 – 100%		966 – 100%		2810 – 100%

ЛІТЕРАТУРА

1. Апоненко І. М. Еволюція власного імені в жанрі російської казки (від народної до літературної): автореф. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.16 / І. М. Апоненко. — Дніпропетровськ, 2010. — С. 7–8.
2. Загнітко А. П. Лінгвістичні студії: Зб. наук. праць. Вип. 12 / Укл. А.П. Загнітко (наук. ред) та ін. — Донецьк: ДонНУ, 1996. — 333 с.
3. Іванова Н. І. Восточноукраинский лингвистический сборник: Выпуск девятый. Сборник научных трудов // Редколлегия: Е.С. Отин (отв. ред.) и др. — Донецк: Донеччина, 2004. — 58 с.

REFERENCES

1. Aponenko I. M. Evolyutsiya vlasnogo imeni v zhanri rosiyskoyi kazki (vid narodnoyi do literaturnoyi): avtoref. na zdobuttya nauk. stupenya kand. filol. nauk: 10.02.16/ I.N. Aponenko. — Dnipropetrovsk, 2010. — 7–8 p.
2. Zagnitko A. P. Lingvistichni studiyi: Zb.nauk.prats. Vipusk12 / Ukl. A.P. Zagnitko (nauk. red.) ta In. — Donetsk: DonNU, 1996. — 333 p.
3. Ivanova N. I. Vostochnoukrainskiy lingvisticheskiy sbornik: Vyipusk devyatyiy. Sbornik nauchnyih trudov // Redkollegiya: E.S.Otin (otv.red.) i dr. — Donetsk: Donechchina, 2004. — 58 p.

UDC 811.161.2:81'367.622"0/1"

NOMINA INSTRUMENTI WITH SUFFIX –LO IN THE UKRAINIAN LANGUAGE OF THE XI-XVII CENTURIES

Merkulova O.V., senior lecturer

Zaporizhzhya National University, Zhukovskogo str., 66, Zaporizhzhya, Ukraine

gorytsvit1977@gmail.com

The substantives, the structure of which contains a suffix -lo (< -dlo/-tlo/-slo), have been known since Proto-Slavic period. Nomina instrumenti is the most common group of nouns with the above formants (*greblo 'to sweep, to bank, to stroke'; *rylo 'tools for digging, digging; snoot'). In the language of the eleventh to thirteenth centuries, the range of the names of the mentioned semantics expanded. Identified derivatives (both inherited and new ones) were used to name the tools and devices (рило, точило, клепало). Some of the words were inherited by the Middle-Ukrainian languages. Increased number of derivatives with the semantics of instrumentality throughout all periods of language development is largely due to the introduction of new methods of industrial production and technical development of society (пушадло 'a lancet', помело 'a broom'). The main motivational basis for the substantives under review is verbs, the infinitive's base morpheme of which is complemented by the suffix mentioned above.

Key-words: suffix, formant, neuter noun, nomina instrumenti, the Proto-Slavic language, the ancient Russian-Ukrainian language, the Middle-Ukrainian language.

NOMINA INSTRUMENTI З СУФІКСОМ -ЛО В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ XI-XVII СТОЛІТЬ

Меркулова О.В., ст. викладач

Запорізький національний університет, вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна

Субстантиви, до формальної структури яких входить суфікс -ло (< -dlo/-tlo/-slo) > -ло, відомі з праслов'янського періоду. Найпоширенішою групою іменників зі згаданим формантом є nomina instrumenti (*greblo, *rylo тощо). У мові XI-XIII століть коло найменувань згаданої семантики розширюється. Виявлені похідні (як успадковані, так і нові) служили для називання механізмів та пристосувань (рило, точило, клепало). Частина з цих слів успадкувала середньоукраїнська мова. Збільшення кількості дериватів із семантикою інструментальності упродовж усіх періодів розвитку